

ŞEM'ÜN VE BİR MECMUADA TESPİT EDİLEN KISSASI

Şem'ün And A Parable Found In A Journal

Doç. Dr. Lokman TAŞKESENLİOĞLU

Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Giresun/Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-1652-2538

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı Kur'an-ı Kerim ve hadisler gibi dinî metinler başta olmak üzere, tarihi ve felsefi içerikli kaynaklardan, tıp ve astronomi gibi pozitif bilimlerden; özellikle Fars, Hint, Arap gibi kadim kültürlerle ait mitoloji ve anlatılardan çokça beslenmiş; bu tür kaynaklardan anlam zenginliği çerçevesinde beslenmiştir. Bu minvalde kadim dinî metinlerden de yararlanılmış, Hristiyan inancına dair unsurlardan İslami paralellik sağlayan bazı kavrama da eserlerde yer verilmiştir. Hem İslamî hem de Hristiyan kaynaklarında geçen dinî-efsanevi kahramanlardan biri de Şem'ün'dur.

Efsanelerde adı geçen Şem'ün; daha doğmadan annesi tarafından Tanrı'ya adanan, hayatını Allah'a hizmet için feda eden, insanları Hak dine davet için elinden geleni yapan, kuvveti ile yenilmez bir kahraman olarak ün salan, bütün düşmanlarını bertaraf eden bir şahsiyet olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmada dinî ve efsanevi bir şahsiyet olarak kaynaklarda yer alan Şem'ün hakkında bilgi verilmiş, diğer bazı destansı unsurlarla benzerlikleri üzerinde durulmuş, peygamberlerin kıssalarının derlendiği bir mecmuada tespit edilen Şem'ün kıssası çeviri yazı yöntemi ile Latin alfabesine aktarılmış, dil ve muhteva olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şem'ün, Kıssa, Dinî-Efsanevi Metinler, Nesir

ABSTRACT

Classical Turkish literature has been greatly nourished by and gained a richness of meaning from historical and philosophical sources, especially religious texts such as the Qur'an and hadiths, positive sciences such as medicine and astronomy, mythology and narratives of ancient cultures such as Persian, Indian and Arab cultures. Ancient religious texts were also used in this way, and some Christian concepts that had parallel aspects with Islam were also included in the works. One of the religious and legendary heroes mentioned in both Islamic and Christian sources is Şem'ün.

Şem'ün, who is mentioned in the legends, had been dedicated to God by his mother before he was born, sacrificed his life in the service of God, made great efforts to attract individuals to the Rightful religion, became famous as an invincible hero with his strength, and eliminated all his enemies.

This study gives information about Şem'ün, who is mentioned in the sources as a religious and legendary figure, and his similarities with some other epic elements are discussed. In addition, the parable of Şem'ün, which was discovered in a journal that compiled the parables of the prophets, was rewritten in the Latin alphabet with the translation method, and it was evaluated in terms of language and content.

Key words: Şem'ün, Parable, Religious And Legendary Texts, Prose

1. GİRİŞ

İslami devir Türk edebiyatı karakteri itibarıyla son derece zengin bir kültürel altyapı üzerine kurulmuş, başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere İslamî ilimlerden, tarih ve felsefeden, kozmoloji ve astronomiden, tıp ve diğer pozitif bilimlerden ziyadesiyle beslenmiştir. Tüm bunların yanında özellikle efsanelerden ve hatta diğer dinlere dair unsurlardan da anlam ve mefhum olarak yararlanan klasik edebiyatta bu tür kavram ve terimlerle de karşılaşmaktadır.

Klasik Türk şiirinde mazmun olarak pek rastlanmayan fakat dini içerikli metinlerde efsanevi hayatına değinilen şahsiyetlerden biri de Şem'ün'dur. Peygamber veya veli bir zat olduğuna, hayatını Hak dini yaymaya adanmış ve bu uğurda mücadele ettiği tüm düşmanlarına galip geldiğine, insanüstü kuvveti ile bütün kâfirleri helak ettiğine inanılan Şem'ün; tüm bu özellikleri ile hem İslam hem de Hristiyan kaynaklarında geçen bir şahsiyettir.

2. ŞEM'ÜN VE EFSANELERİ

Dini ve mitolojik kaynaklarda adı geçen; önemli bir sima, büyük bir zat hatta kutsal bir değer olarak kabul edilen Süleyman, Davut, Lokman, Yuşa, Meryem gibi şahsiyetlerden biri de Şem'ün'dur. Bununla birlikte klasik ve İslami kaynaklarda Şem'ün adında birden fazla şahsiyet bulunmaktadır (Şemseddin Sami, 1894: 4/2873). Hz. Yakub'un oğullarından biri ve Hz. Peygamber döneminde yaşamış bir sahabe de bu ada sahiptir. Ayrıca Hz. İsa döneminde ise yaşamış üç farklı Şem'ün adlı zat bulunmaktadır. Bunlardan biri Beni İsrail'den bir bilge zat olup vefatından evvel Hz. İsa'yı göreceği kendisine ilham olunmuş bir ihtiyardır. Diğeri ise Hz. Meryem'in yeğenidir, Hz. İsa'ya iman etmiş ve 120 yaşında şehit edilmiştir. Kaynaklarda en çok zikredilen Şem'ün ise 12 havariden biri olup Hz. İsa'nın vasisi Şem'ün es-Safâ'dır (Aziz Petrus). Hristiyanların en büyük azizlerinden olan bu kişiye dair Kur'an-ı Kerim'de de işaret olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Yasin Suresi'nde:

(Ey Muhammed!) Onlara, o memleket halkını örnek ver. Hani oraya elçiler gelmişti. Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, “Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz” dediler. Onlar şöyle dediler: “Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahmân, hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz.” (Elçiler ise) şöyle dediler: “Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor.” “Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir.” Dediler ki: “Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz, sizi mutlaka taşlarız ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur.” Elçiler de, “Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz?). Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz” dediler. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun.” “Sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyun, onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir.” “Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca O'na döndürüleceksiniz.” “O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar.” “O takdirde ben mutlaka açık bir sapıklık içinde olurum.” “Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!” (Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): “Cennete gir!” denildi. O da, “Keşke kavmim, Rabbinin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!” dedi. Kendisinden sonra kavmi üzerine (onları cezalandırmak için) gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecek de değildik. Sadece korkunç bir ses oldu. Bir anda sönüp gittiler (Yasin 36/13-29).

şeklinde bahsedilen kıssada müfessirler ilk iki elçinin Yuhanna ve Pavlus, üçüncünün ise Şem'ün olduğunu ifade etmekte; onlara inanan kişinin de Habib-i Neccar olduğunu belirtmektedir (Ateş, 1996: 373).

Adı özellikle efsanevi metinlerde geçen bir diğer Şem'ün ise hayatını Allah'a adanmış, insanları hak dinine davet etmeyi kendisine şiar edinmiş, gücü ve kahramanlığıyla düşmana aman vermeyen bir zat olarak ortaya çıkmaktadır. Bu efsanevi kişinin kaynaklarda adı geçen şahsiyetlerden biri olma ihtimali de vardır. Anadolu'da Kayseri, Yozgat, Antakya, Kilis ve çevre illerde kendisi ile ilgili bazı halk inanışları da mevcut olan Şem'ün Nebi'nin (Seyyid Muhammed, 2009: 10) bu minvalde Kilis, Kayseri ve Antakya'da kabri olduğuna inanılan türbeler de bulunmaktadır.

Efsanevi metinlerde yer alan Şem'ün ve kıssasının, Tevrat'ta geçen bir diğer dinî-efsanevi kahraman olan Samson hikâyesi ile benzerlikleri dikkat çekmektedir. Daha doğmadan önce annesi tarafından tanrıya adanması, bir binayı elleriye yerle bir edecek kadar güçlü olması, silah olarak devenin/eşeğin çene kemiğini kullanması, bir kadının dâhil olduğu bir hile ile düşmanlarına esir olup gözlerinin kör edilmesi, gücünü saçtan alması veya gücünün tek zayıf noktasının saç olması gibi hususlar bu iki kıssa arasındaki benzerliklerin yalnız bazılarıdır.

Bu çalışmada peygamber kıssalarının derlendiği bir mecmuada tespit edilen Şem'ün kıssası üzerinde durulmuş, metin çeviri yazı yöntemi ile Latin alfabesine aktarılmıştır.

3. TESPİT EDİLEN YAZMANIN ÖZELLİKLERİ VE HİKÂYENİN TAHLİLİ

Tespit edilen yazma Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar bölümünde 06 Mil Yz A 3755/21 numarada kayıtlıdır. Eser sehven Solâk-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi adına Mevlid kaydıyla kataloglanmıştır. Zira yazmanın herhangi bir yerinde adı geçen yazara ait bir kayda rastlanmamış, eserin de içerik itibarıyla mevlitle bir alakası kurulamamıştır. Kapağına düşürülen “dua mecmuası” ifadesi de eserin muhtevasını yansıtmamaktadır.

Eser Hz. Süleyman, Hz. Üzeyir, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya gibi peygamberlere; Hz. Meryem, Hz. Lokman gibi Kur'an-ı Kerim'de adı geçen önemli şahsiyetlere ve Cercis, Behram gibi dinî şahsiyetlere ait kıssaları

içermektedir. Büyük bir kısmı nesir olan yazmanın ilk bölümünde nazım olarak kaleme alınmış bölümler de mevcuttur. Eserin sonları ise tefsir örnekleri ihtiva etmektedir.

228x177 – 205x130 mm boyutlarına sahip yazmanın satır sayısı bölümlere göre 15 ila 20 arasında değişmektedir. 168 varaktan müteşekkil eserde boş sayfalar da mevcuttur. Başlıkların kırmızı mürekkeple yazıldığı eser güzel bir hatla harekeli olarak kaleme alınmıştır. Müellif, istinsah tarihi veya müstensih hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu çalışmada ele alınan Nev'-i Diger Şem'un başlıklı kıssa ise eserde 95a-97a sayfaları arasındadır.

Hikâye kısaca şöyledir: Hz. İsa'dan sonraki bir zamanda (Özdemir, 2006: 553) Şem'un adlı bir kişi varmış. Henüz doğmadan annesi tarafından Allah'a adak olarak adanmış olan Şem'un, iyi bir Müslüman olarak yetişmiş ve küçük yaştan itibaren fevkaladelikler göstermeye başlamış. Şem'un o kadar kuvvetliymiş ki hiçbir insan onunla baş edemez, hatta hepsi birleşse bile onu alt edemezlermiş.

Şehrin dışında tek başına yaşayan Şem'un, zaman zaman kente gelir, halkı Allah'a inanmaya davet eder, putperest olan halkı Allah'a iman etmeye çağırırmış. Bazen de onlarla Allah yolunda savaşıp, onları alt edermiş. Putperest olan halk, bu kişiden çok muzdarip oldukları için birleşerek onu öldürmenin çaresini aramaya başlamışlar. Onun kuvvetinin üzerinde bir güç bulamayınca hile ile ona galip gelmek istemişler, fakat buldukları hileler de onun inanılmaz kuvveti karşısında işe yaramamış. En sonunda ancak bir kadının onu tuzağa düşürebileceğinde karar kılmışlar. Bir kadına ne isterse vereceklerini, sadece Şem'un'la evlenip onun uykusundayken elini ayağını bağlaması gerektiğini söyleyerek ikna etmişler. Kadın da bir gece kendisine verilen çok sağlam bir iple Şem'un'un el ve ayaklarını bağlamış. Şem'un uykudan uyanınca el ve ayaklarındaki ipleri tek bir hamleyle parçalamış. Kadına bunu neden yaptığını sorunca kadın da onun gücünü ölçmek istediğini söylemiş. Şem'un bu dünyada tek bir şey dışında hiçbir nesnenin kendisini bağlayamayacağını söyleyince kadın bu nesneyi öğrenmek istemiş. Şem'un söylemek istemeyince kadın çok ısrar etmiş, ağlamış, feryat etmiş ve zorlamış. Israrlara dayanamayan Şem'un sadece insan saçının kendisini düşkün duruma sokacağını söylemiş. Gece uyurken kadın Şem'un'un ellerini ve ayaklarını kendi saçından kestigi uzun bölüklerle bağlamış ve şehir halkına onu yakaladığını haber vermeye gitmiş. Halk gelip Şem'un'u uyandırınca o da düştüğü tuzağı anlamış fakat çok geçmiş. Burnu ve kulakları kesilerek şehir meydanına getirilen Şem'un, gözleri de yerinden çıkarılarak kör edilmiş. Düşmanları elinde böylesine düşkün duruma düşen Şem'un Allah'a yalvararak kendisini bu durumdan kurtarması için dua etmiş. Allah'ın inayetiyle bağları çözülen, gücü kuvveti yerine gelen, gözleri açılan, kulakları ve burnu yeniden tamam olan Şem'un hükümdarın yaşadığı köşkü direklerini parçalayarak yıkmış, nice saraylar ve evleri de elleriyle tarumar etmiş, bütün düşmanlarını bu yıkıntıların altında bertaraf etmiş.

Oldukça sade bir dille kaleme alınan eser, 15-16. yüzyıl Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Destansı bir havanın hâkim olduğu, karşılıklı konuşmaların yer aldığı, Allah'a inananların her zaman galip geldiğinin anlatıldığı metin dinî-efsanevi anlatımların bütün özelliklerini ihtiva etmektedir.

4. ŞEM'ÜN KISSASI

Nev'-i Diger Şem'un

[95a] Haberde gelür ki Mülük-i Tavâif zamânında Rum şehirlerinden bir şehirde bir kişi varıdı. Şem'un dirlerdi, müslimân idi, Allâh'a tapardı. Karnında iken anası anı Allâh'a bağışlamışdı ve anı Allâh yolına nezir itmişdi. Allâh Te'âlâ şol kadar kuvvet virmişdi kim hiç kimse anuñla başa varırmazdı şöyle kim eger elini ayağını bir muhkem iple bağlasalar ne kadar muhkem berk ip olsa anuñ kuvvetine duymazdı ve eger ellerini Dımışkî yoğun ile [95b] berkitseler kuvvet ile çekecek päre päre eylerdi. Ol şehir halkı putperestlerdi, Şem'un'un şehirden taşra bir yirde evi varıdı, yalñuzca gelürdi, ol halkı Allâh'a d'avet iderdi ve anlaruñla savaş kılurdi. Şehirlü dükelisi bir yaña olurdi, Şem'un'a hiç zafer bulamazlardı. Yarağı dañi deve çeñesi idi, eline alurdi, savaş iderdi. Hâk Te'âlâ anuñçün diledügi yirden şular çıkarurdi. Ol şehir halkının kimini esir kılurdi, mallarını alurdi, her ne kadar kim hile iderlerdi anı tutmağa çäre idemezlerdi. Gördüler ki 'âlem halkı bir araya gelse arlıgile aña çäre bulunmaz, bir araya gelüb tanışık itdiler, biz bunı ele getüribilürsevüz 'avret uçından ele gelür, yoksa buña çäre olmaz didiler. Bir 'avret buldılar, ol 'avret aşıda kendüler tâifinden idi. Aña çok nesne virdiler dañi virelüm [96a] didiler. Tek yaturken elin ayağın bağla didiler ve bize haber it, ne didilerse didiler 'avreti uydurdılar ve bir muhkem yoğun ip virdiler. Şem'un uyudığı vakit 'avret durugeldi, ellerini ol iple muhkem bağladı. Uyanınca şabr eyledi, çünki uyandı elin depretdi, ip päre päre oldı. 'Avrete iytdi: "Niçün böyle eyledüñ" 'avret iytdi: "Senüñ kuvvetüñ deñerdüm" iytdi: "Beni dünyâda bir ip tutmaz ve hiç benim kuvvetime nesne duymaz, illâ bir nesne vardur dünyâda beni andan gayru nesne zebün eylemez" didi. 'Avret iytdi: "Ol nedür" Şem'un iytdi: "Dimezin" 'avret ilcâc eyledi ve ziyâde ibrâm eyledi, şordı, âhır

iytdi: “Beni âdem saçından gayrı nesne zebûn eylemez ve benim kuvvetime andan gayrı nesne duymaz” didi. Meger ol ‘avretûn bir uzun saçı varıdı, şöyle kim ucu yirde sürünürdi. Şem’un uyuyunca şabr eyledi [96b] uyuduğunlayın bir bölük saçını kesdi, elini muhkem tutdı, bağladı. Andan şehirlüye iytdi, haber cem’isi üzerine geldiler. Şem’un uyandı, iki elin bağlı buldı, hâli bildi. Şöyle kuvvet eyledi kim kıl bileklerini kesüb kemüklerine oturdı, üzmege çâre olmadı. Ol halk fırsat bulub burnını ve kulağını kesdiler ve gözlerini çıkardılar. Enzime ki ol şehrûn begidür köşk üzerinde oturub pencereden temâşâ iderdi. Âhir Şem’un kâfir elinden zebûn oldu, Hâk Te’âlâ’ya yüz urdı, taharrüc idüb dū’â eyledi: “Yâ Rab beni bu kâfirler elinden al zebûn eyleme ve zebûnlıgla öldürme” didi. Hemân sâ’at Hâk Te’âlâ Şem’un’a gözlerini virdi ve burunını ve kulağını virdi ve kuvvetini evvelkinden ziyâde eyledi şöyle kim cemi’ â’zâsı yirlü yirine geldi ve elindeki saç üzüldi. Ol köşk üzerindeki [97a] pâdişâh otumışdı, çeküb anuñ direklerin kopardı, köşk yıkıldı. Enzime taş altında kalub helâk oldu. Andan el urub ol şehirde ne kadar köşkler ve sarâyalar ve evler var ise küllisini heb yıkdı ve halkını kırdı. Andan ol ‘avreti tutdı ve burnını kulağını kesdi, gözlerini çıkardı şöyle kim ol mihnetle cân virdi ve ol vilâyetûn halkını cümle kırdı, feth eyledi, tamâm oldu.

5. SONUÇ

Peygamberlerin, onların çevresinde bulunan önemli şahsiyetlerin veya gücü, bilgeliği ya da ilmi ile fevkaladelikler göstermiş kişilerin hayatları ve mücadeleleri daima insanların ilgisini çekmiş; bu kişi ve kişilikler edebiyat çevrelerinde yer bulmuş, haklarında anlatı, kıssa ve destanlar oluşturulmuştur.

Hem İslami hem de diğer dinlerle ilgili hususlardan anlam zenginliği çerçevesinde ziyadesiyle istifade eden klasik Türk edebiyatı, bu mefhumlardan da uzak kalmamış, pek çok destansı şahsiyete dair metinler klasik dönemde de kaleme alınmıştır. Bu şahsiyetlerden biri de Şem’un’dur.

Kaynaklarda hakkında yeterli bir bilgi bulunmayan Şem’un, daha çok Hz. İsa döneminde yaşamış efsanevi bir şahsiyet olarak ele alınmıştır. Bir kıssa mecmuasında tespit edilen Nev’-i Diğer Şem’un başlıklı bir kıssada Allah yolunda kâfirlerle mücadele eden, Allah’ın kendisine bahsettiği büyük kudretle düşmanlarına daima galip gelen Şem’un’un savaşları; düşmanlarının ona kurduğu hileye kanıp yakalanması, işkence edilmesi, daha sonra yine Allah’ın inayetiyle bu zor durumdan kurtulup düşmanlarından intikam alması anlatılmıştır.

Son derece sade bir dille nesir şeklinde yazılan metnin, özellikle halkın anlayacağı üslupta oluşturulduğu görülmektedir. Metinde Allah yolunda mücadele edenlerin her zaman kazanacağı, hilelere kanmanın sonunun azap olduğu gibi öğütlerin işlendiğini söylemek mümkündür. Eserin klasik edebiyat literatürüne nesir olarak kaleme alınan dinî-efsanevi metinler arasında bu yönleriyle yer bulacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ateş, S. (1996). “Habîb en-Neccâr”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), (XIV): 373-374, İstanbul.

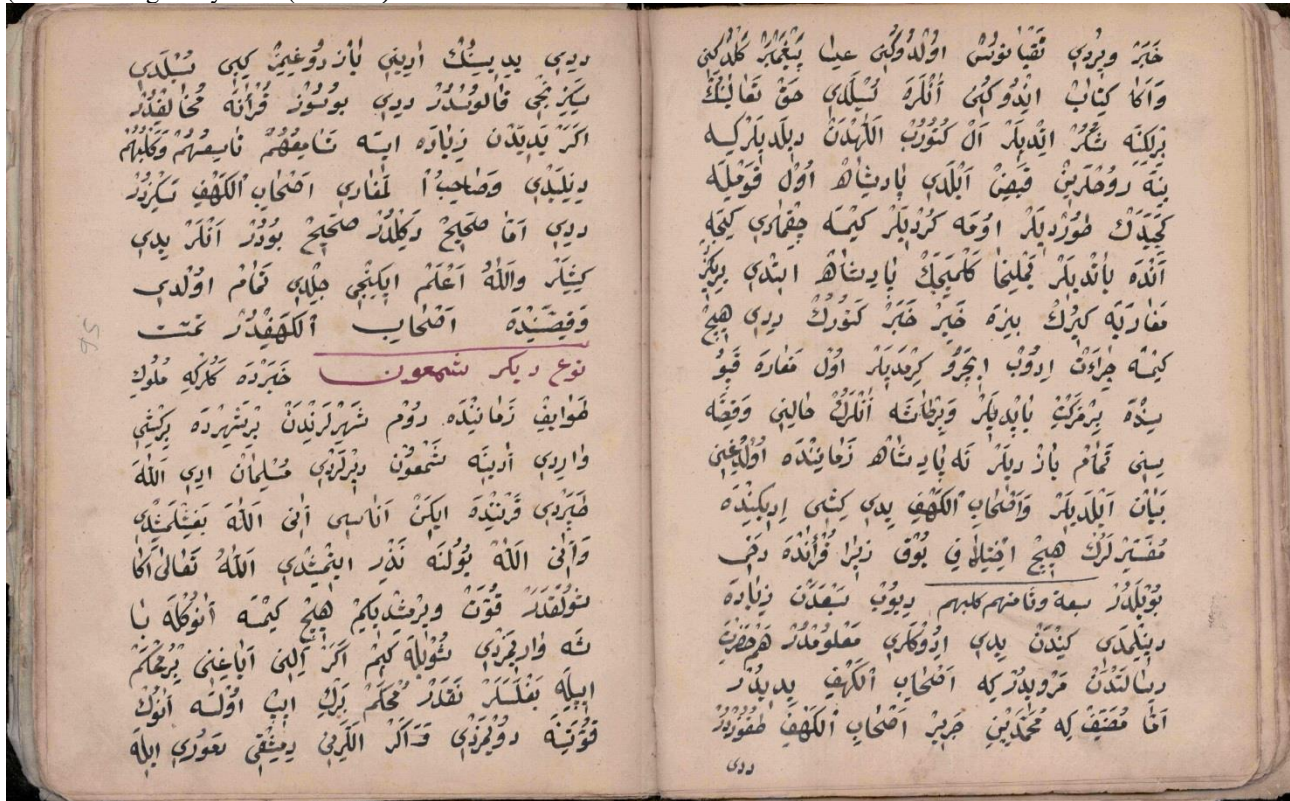
Es-Seyyid Muhammed (2009). Şem’un Nebî Kayseri Erciyes Dağı’nda Bir Peygamber Türbesi, Ustaoglu Kitabevi, İstanbul

Özdemir, M. (2006). “Mülükü’t-Tavaif”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXI): 553-556, İstanbul.

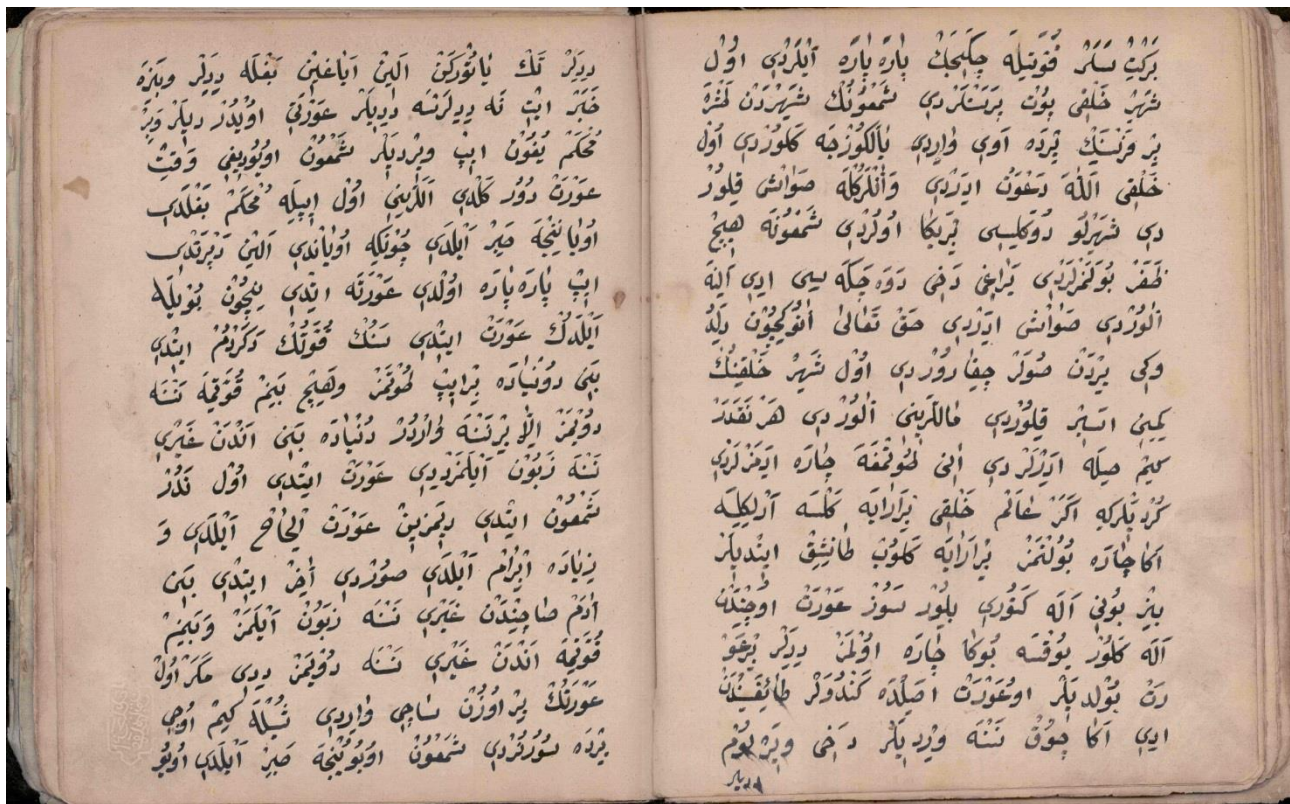
Şemseddin Sami (1894). Kamus’ül-A’lâm, Mihran Matbaası, İstanbul.

EK

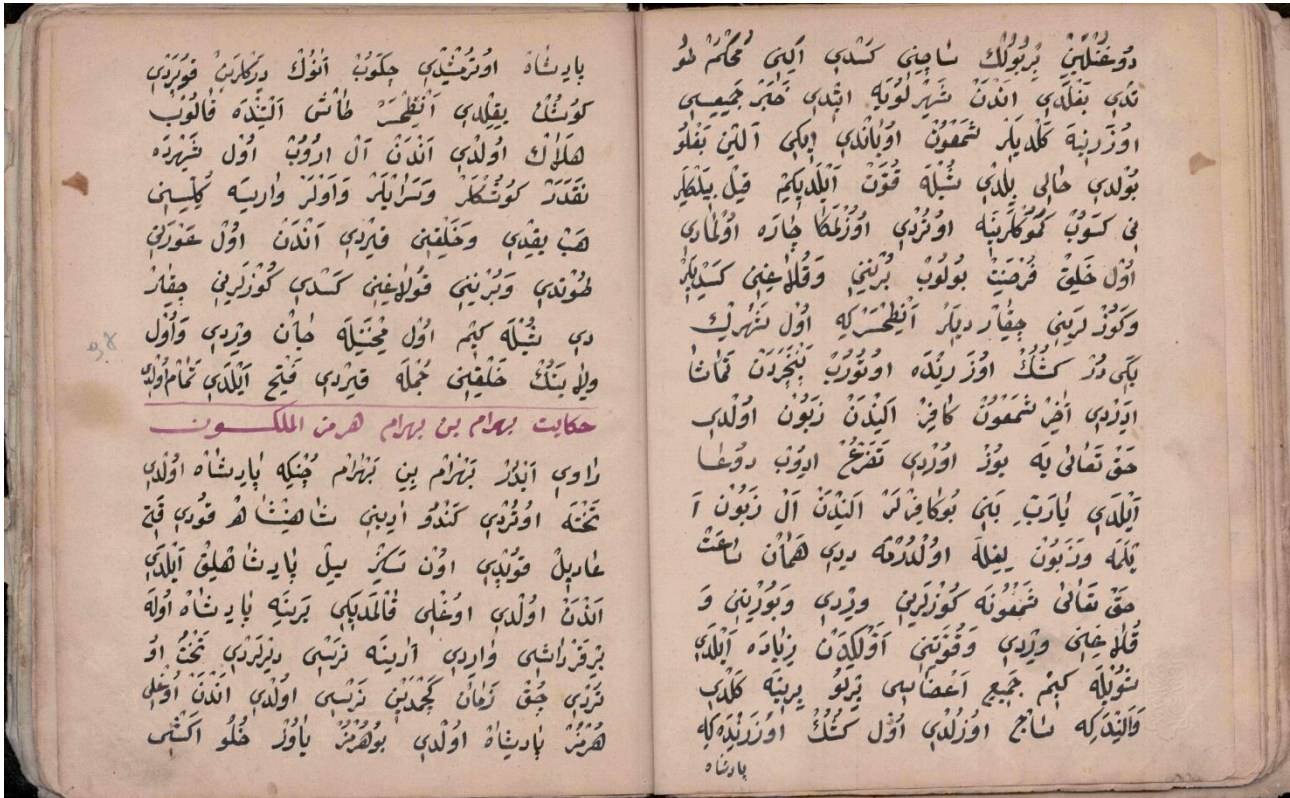
(Yazmanın ilgili sayfaları (95a-97a))

Resim 1. 94b-95a

Resim 2. 95b-96a

Resim 3. 96b-97a